

בס"ד

השיעור מוקדש לעילוי נשמת מנחם אביצור בן יהודה אריה ז"ל

השראת השכינה בעם ישראל

לפרשת משפטים (על פי שיעור של הרב תמיר גרנות)

ואם ה' שהוא "יושב הכרובים", נוסע בכבודו לפני ישראל, מדוע יש צורך במלאך?
לא ננסה בשיעור לעסוק כאן בהיבט המטאפיסי של הפסוקים. נניח, לצורך השיעור, שיש אופן מסויים של הנהגה אלוקית או מציאות רוחנית הפועלת מכוחו של הקב"ה, הקרויה "מלאך".

הבעיה בה נעסוק, על פי שיעורו של הרב תמיר גרנות, היא כיצד מסתדרים הדברים שנאמרו בפרשתנו עם כל מה שייאמר להלן, בהמשך התורה, על כך שהקב"ה ינהיג את עם ישראל בעצמו כאשר הוא ישרה את שכינתו במשכן, ויוביל אותו בעצמו.

אי אזכור המשכן עד פרשת תרומה

היקפה הממשי של הבעיה שעולה מתוך פרשיית המלאך רחב הרבה יותר, ולמעשה יש לשאול מהו המקום שתופס רעיון המשכן לפני פרק כ"ה בספר שמות, הפרק בו מצטווה משה רבנו על בניין המשכן באופן ישיר.

יש להתייחס לבעיה זו משתי פנים:
א. העדרו של רעיון המשכן עד כה.

ב. כתובים הסותרים את רעיון המשכן או מתנגשים איתו.

נתחיל מן הנקודה הראשונה, העדרו של רעיון המשכן עד תחילת פרשת תרומה:

בניין המשכן אינו מוזכר אפילו פעם אחת במהלך ספר שמות עד לפרק כ"ה, כלומר - עד מעמד הר סיני (ועד בכלל) אין אף פסוק שיכול ללמדנו כי הקב"ה עתיד להורות על בניין המשכן ולהבטיח שהוא ישכון בתוך ישראל.

חסרון רעיון המשכן קשור הן להיבט המעשי של העניין, קרי בניין המשכן עצמו, והן להיבט המטאפיסי של העניין, כלומר רעיון נוכחות השכינה בתוך ישראל, שאינו נזכר.

הבטחת ה"מלאך" הראשונה

לאחר פרק המשפטים והמצוות שבפרשה, מבטיח ה' למשה את הדברים הבאים.

1. שמות כ"ג-כג:

(כ) הִנֵּה אֲנֹכִי שֹׁלַח מַלְאָךְ לְפָנֶיךָ לְשַׁמְרֵךְ בְּדַרְךָ וְלְהַבִּיאֲךָ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר הִכְנֵתִי:

(כא) הַשְּׁמֵר מִפְּנֵיו וּשְׁמַע בְּקוֹלוֹ אֵל תִּמְרָ בּוֹ כִּי לֹא יִשְׂאֵל לְפִשְׁעֶכֶם כִּי שְׂמִי בְּקֶרְבּוֹ:

(כב) כִּי אִם שָׁמוּעַ תִּשְׁמַע בְּקוֹלוֹ וְעָשִׂיתָ כֹּל אֲשֶׁר אֲדַבֵּר וְאִבִּיתִי אֶת אִיבֶיךָ וְצָרְתִּי אֶת צָרְיֶךָ:

(כג) כִּי יֵלֶךְ מַלְאָכִי לְפָנֶיךָ וְהִבִּיאֲךָ אֶל הָאֲמָרִי וְהַחֲתִי וְהִפְרָזִי וְהִכְנַעֲנִי הַחַי וְהַיְבוּסִי וְהִכְחַדְתִּיו:

פסוקים אלה עוסקים בקיום ההבטחה להביא את עם ישראל לארץ ישראל ("המקום אשר הכינותי"), והדברים תמוהים מאוד:

- היכן נאמר - בהתגלות ה' למשה בסנה ובמצרים, או בהתגלות לאבות - שה' ישלח מלאך והוא יביא אותם לארץ?

- היכן שמענו בהמשך התורה שאנו חייבים לשמוע בקולו של מלאך?

כמו כן, פסוקים אלה סותרים את שייאמר בפרשיות הבאות, שה' עצמו עתיד לשכון בתוך מחנה ישראל: לדוגמא, בתחילת פרשת תרומה, נאמר,

2. שמות כ"ה ח:

"ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם".

אם ה' הולך במחנה, מדוע צריך מלאך ומדוע צריך לשמוע בקולו של המלאך ולא של ה'?

כמו כן בספר במדבר נאמר,

3. במדבר י' לה:

"ויהי בנסוע הארון ויאמר משה קומה ה' ויפוצו אויבך..."

לפני כן (שם פסוק לג) נאמר:

"וארון ברית ה' נוסע לפניהם..."

בהר סיני, וזוהי מהות עבודת ה' מתחת להר והתגלותו בו - במקומו.

8. **כך, למשל, עולה מן הביטוי (שמות י"ח ה):**
"הר האלוקים"

9. **וכך גם במעמד הר סיני (שמות י"ט ה):**
"ואשא אתכם על כנפי נשרים ואביא אתכם אלי"
"אלי"- להר סיני, שהוא מקומי.

מעמד הברית - "ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלוקים" (שמות ו: 1) - עתיד להתקיים במקומו של ה', בסיני, ואחר כך ה' יקיים את הבטחתו להעלות את העם לארץ ישראל. כיון שמקומו של הקב"ה הוא בסיני, אין שום סיבה לצפות שהוא ילך עם ישראל, אלא הוא ידאג באופן כלשהוא לכך שהם יגיעו לארץ בביטחון.

בפסוקים בשירת הים, ובאופן פחות מפורש גם במקומות אחרים, יש ביטוי לתפיסה שמקומו של ה' הוא בארץ ישראל, וזוהי הסיבה לכך שהוא הבטיח אותה לאבות.

נתעלם בינתיים מהמתח הקיים בין שתי התפיסות - מצד אחד מקומו של ה' בהר סיני, ומצד שני מקומו בארץ, בהר נחלתו - ונתמקד במכנה המשותף שלהן: מצרים אינה מקומו של ה' אף שבכוחו לפעול שם, והוא הגיע למצרים כדי לגאול משם את ישראל. **מקומו של ה' הוא או במקום התגלותו - בסיני, או בארצו - ישראל.**

כמו כן, הקב"ה איננו מתואר כמי שנמצא בכל מקום או שהולך לכל מקום; אם כך היה, אזי אין שום טעם בהתגלות למשה בסיני דווקא ובהקפדה על עבודת ה' בהר סיני דווקא (שמות ג' יב):

"בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלוקים על ההר הזה"

אפילו לאחר מעמד הר סיני, כאשר משה מוזמן לעלות להר, אין רמז לכך שהוא עתיד להצטוות על המשכן.

10. **שמות כ"ד יב:**

"עלה אלי ההרה והיה שם ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצווה..."

יהא פירושם של "התורה והמצווה" אשר יהא, הכוונה איננה למשכן. חסרונו של המשכן ושל ההבטחה שה' ימשיך לשכון עם העם גם כשהוא יעזוב את מקומו בסיני בולט מאוד.

סתירות לרעיון המשכן

כעת נבחן מקומות הסותרים לכאורה את הרעיון של המשכן:

תחילה, 'פרשיית המלאך', כפי שהסברנו בתחילת השיעור.

ישנם מספר מקומות בהם היינו מצפים לכך שהקב"ה ידבר על רעיון המשכן:

א. מעמד הסנה (פרק ג'), בו מופיע הייעוד הכללי והגדרת התכלית של יציאת מצרים (פסוקים טז-יז שם), ושם נאמר,

4. **שמות ג' יב:**

"בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלוקים על ההר הזה"

אך השראת השכינה אינה מופיעה שם.

ב. בפרק ו' (תחילת פרשת וארא), בו הקב"ה מגדיר שוב את מטרות יציאת מצרים.

5. **שמות ו' ו-ח:**

"...והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים... ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלוקים... והבאתי אתכם אל הארץ..."

כוונת פסוקים אלו היא, בין השאר, למעמד הר סיני, בו עם ישראל נלקח לעם לה' והקב"ה אומר לו (שמות כ' ב):

"אנכי ה' אלוהיך"

כמו כן, יש בפסוקים בפרק ו' הצהרה על קיום ההבטחה לאבות לחזרת בני ישראל לארץ, גם כאן כפי שנאמר בסנה.

6. **שמות ג' יז:**

"אעלה אתכם מעני מצרים אל ארץ טובה ורחבה אל ארץ זבת חלב ודבש"

אולם, השראת השכינה בתוכנו או החובה לבנות בית לשכנו אינם מוזכרים ולו ברמז.

גם במקום בו נאמרו דברים היכולים להקשר למשכן, העיקר חסר מן הספר.

7. **שמות ט"ו יג-יז:**

נְחִיתָ בְּחֶסֶדְךָ עִם זֹנוֹ גְּאֵלְתָּ נְהַלְתָּ בְּעֶזְךָ אֶל נוֹה קִדְשְׁךָ...
תְּבַאֲמוּ וְתִטְעֲמוּ בְּהַר נְחִלְתְּךָ
מִכּוֹן לְשִׁבְתְּךָ פְּעֻלַת ה'
מִקְדָּשׁ אֲדֹנָי-י בּוֹנֵנוּ יְדִיךָ.

נתעלם מן הבעיה של דיבור בלשון עבר על מה שעתיד להיות, ונתבונן בכתובים עצמם: המכון לשבתו של ה' נמצא בהר נחלתו (ירושלים, מן הסתם), ורק שם ייבנה מקדשו. כלומר, אין כאן רמז למכון לשבתו של ה' לפני שעם ישראל מגיע לנווה קדשו, כלומר ארץ ישראל וירושלים.

נסכם את התפיסה המטאפיסית העולה מן הכתובים שראינו עד כה:

הקב"ה נמצא במקומו - הר סיני, בו הוא מתגלה למשה ואליו עתיד משה להובילם לאחר יציאת מצרים; זוהי מהות הטענה של משה כלפי פרעה - מקומו של ה' הוא

כאן מדובר כבר בבית ה' ממש, ומשמע שיש בית אחד לה' בו עובדים אותו.

שני המקומות הללו יוצרים לדעת הרב תמיר גרנות קושי נוסף יותר מאשר הם מסייעים להבהרת התמונה, מפני שהרעיון של בית ה' נזכר בהם לא כיעוד מפורש אלא בדרך אגב במסגרת שירה או כפרט הלכתי (כיוון שהתורה עוסקת במצוות הרגלים, היא צריכה לדבר גם על ראיית פני ה' ועל הבאת בכורים לביתו); העיקר, דהיינו הרעיון של מעבר שכינת ה' מהר סיני אל תוך העם, עדיין חסר.

הבטחת ה"מלאך" השנייה

לפני שננסה לענות על השאלות הנ"ל, נתבונן בהבטחה השנייה על הנהגת המלאך, המופיעה בעיצומה של פרשת העגל.

16. שמות ל"ב לב-לה, שמות ל"ג א-ה:

(לב) וַעֲתָה אִם תִּשָּׂא חֲטָאתָם וְאִם אֵין מַחֲנֵי נָא מִסַּפְרָךְ אֲשֶׁר כְּתַבְתָּ: (לג) וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה מִי אֲשֶׁר חָטָא לִי אֲמַחֲנוּ מִסַּפְרִי: (לד) וַעֲתָה לָךְ נָחָה אֶת הָעַם אֶל אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי לָךְ הִנֵּה מֵלֶאכֶי יֵלֵךְ לִפְנֵיךָ וּבְיָוִם פִּקְדֵי וּפְקֻדָתֵי עֲלֵהֶם חֲטָאתָם: (לה) וַיִּגַּף ה' אֶת הָעַם עַל אֲשֶׁר עָשׂוּ אֶת הָעֵגֶל אֲשֶׁר עָשָׂה אֱהֲרֹן:

(א) וַיִּדְבֹר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵּךְ עֲלֵה מִזֶּה אֶתָּה וְהָעַם אֲשֶׁר הָעֲלִיתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם אֶל הָאֶרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וְלִיעֶקֶב לֵאמֹר לְזֶרַעְךָ אֶתְנַנָּה: (ב) וְשַׁלַּחְתִּי לִפְנֵיךָ מֵלֶאכֶךָ וְגֵרְשִׁיתִי אֶת הַכְּנַעֲנִי הָאֱמֹרִי וְהַחִתִּי וְהַפְּרִזִּי הַחַי וְהַיְבוּסִי: (ג) אֶל אֶרֶץ זָבַת חֶלֶב וְדָבָשׁ פִּי לֹא אֶעֱלֶה בְּקִרְבְּךָ כִּי עַם קָשֶׁה עֶרְף אֶתָּה פֶן אֶכְלָדְךָ בְּדָרְךָ: (ד) וַיִּשְׁמַע הָעַם אֶת הַדְּבָר הַרַע הַזֶּה וַיִּתְאַבְּלוּ וְלֹא שָׁתוּ אִישׁ עֵדִיו עֲלָיו: (ה) וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה אֲמַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲתֶם עַם קָשֶׁה עֶרְף רַגַע אֶחָד אֶעֱלֶה בְּקִרְבְּךָ וְכִלְיִתֶיךָ..."

משה רבנו מתפלל למחילה אחרי שהקב"ה כבר קיבל את תפילתו הראשונה שלא ימחה את כל העם (לב: יא-יד), ואחרי שכבר פעל להריגת החוטאים באמצעות הלויים (שם כו-כח), כדי שה' לא יכה בעם. בקשתו כנראה לא מתקבלת, ובוודאי שלא לגמרי, שהרי ה' מודיע לו שהוא ימחה מספרו את החוטאים. מעבר לכך, וזוהי הנקודה החשובה עבורנו, ה' מצווה את משה לצאת לדרך לארץ ישראל, וחוזר על ההבטחה שהוא ישלח מלאך לפני העם. אלא, שהפעם מופיע נימוק לכך שמלאך ילך לפני העם ולא ה': העם הוא 'קשה עורף', ואם ה' עצמו ישכון בתוכם אזי מידת הדין תפגע בהם מייד.

דברים אלה קשים, שהרי בפרשת המלאך במשפטים, בה פתחנו, הוזהרו ישראל שלא להמרות את פי המלאך בנימוק ש"שמי בקרבו" (כג: כא); אם בכל מקרה העם

ובנוסף, פרשיית המזבח שלאחר עשרת הדברות בספר שמות.

11. שמות כ' כ-כב:

(כ) לֹא תַעֲשׂוּן אֵתִי אֱלֹהֵי כֶסֶף וְאֱלֹהֵי זָהָב לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם: (כא) מִזְבַּח אֲדָמָה תַעֲשֶׂה לִי וְזָבַחְתָּ עָלָיו אֶת עֹלֹתֶיךָ וְאֶת שְׁלֵמֶיךָ אֶת צֹאנְךָ וְאֶת בְּקָרְךָ בְּכָל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אֲזַכֵּיר אֶת שְׁמִי אָבוֹא אֵלֶיךָ וּבִרְכִיתֶיךָ: (כב) וְאִם מִזְבַּח אֲבָנִים תַעֲשֶׂה לִי לֹא תִבְנֶה אֶתְּהוֹן גְּזִית כִּי חֲרָבָה הַנִּפְתָּ עָלֶיךָ וְתַחֲלָלָה:

פרשה זו מציגה תפיסה שונה לחלוטין של נוכחות ה' ועבודתו מן התפיסה שמייצג המשכן: אפשר לעשות מזבח אדמה או אבנים (שאינן גזית) ואפשר לבנות מזבחות כאלו בכל מקום; הקב"ה אף מבטיח שהוא יבוא ויברך אותנו בכל מקום שבו נעבדהו.

אין כאן ולו רמז למזבח הנחושת, שבהמשך ייאמר שהוא מזבח ה' ושאסור לשחוט בשום מקום אחר חוץ ממנו (ויקרא יז: א-ז); אין אזכור של רעיון הפולחן במקום אחד בלבד (דברים יב: ב-ט, יג-יד) ואין דרישה לעשיית המזבח מחומר מסויים דווקא. התפיסה המטאפיסית של הפסוקים הללו היא שה' אינו נמצא עמנו, שהרי ראינו שהוא נמצא בשמים ולא בארץ, ולכן גם אין מקום מיוחד בו הוא שוכן בארץ, אלא הוא בוחר את המקום שבו הוא יברך אותנו, שיכול להיות כל מקום. אין שום אזכור לזיקה שיש בין מזבח לבין בית ה', כלומר אין מדובר כאן על המזבח של המשכן.

שכינת ה' בארץ ישראל

כדי להשלים את התמונה ולאזן אותה, יש לומר שאף שאין זכר לרעיון של משכן, הרי שנדמה שיש יותר מזכר לרעיון של בית ה' בארץ ישראל. כוונתי בעיקר לשני מקומות:

הראשון, שכבר הוזכר לעיל, הוא שירת הים:

12. שמות ט"ו יג-יז:

"תביאמו ותטעמו בהר נחלתך מכון לשבתך פעלת ה' מקדש ה' כוננו ידיך"

השני הוא בפרשייה בסוף המשפטים העוסקת בשלושת הרגלים, בה נאמר,

13. שמות כ"ג טו:

"ולא יראו פני ריקם"

14. וכן (שמות כ"ג יז):

"שלוש פעמים בשנה יראה כל זכורך אל פני האדון ה'" משמעות הדרישה לראיית פני ה' היא שיש מקום שאפשר לבוא אליו ולראות את ה', ולא רק להקריב קרבן. הסבר זה מתחזק לאור הפסוק,

15. שמות כ"ג יט:

"ראשית ביכורי אדמתך תביא בית ה' אלוקיך"

הרמב"ן הוסיף להקשות על שיטתו של רש"י: משה ביקש מה' ש"ילך נא אדוני-י בקרבנו" (לד: ט) וה' נענה לבקשתו, ואם כן - הבטחת ה' על שליחת המלאך לאחר חטא העגל לא התקיימה, לכאורה.

20. הרמב"ן (כג:כ):

והתשובה לפי הדעת הזאת, כי הגזרה היא לא נתקיימה עם משה בימיו, הוא מה שאמר (להלן לג: טז) "ונפלינו אני ועמך", ואמר (שם י"ז) "כי מצאת חן בעיני ואדעך בשם", ועוד אמר (שם לד: י) "וראה כל העם אשר אתה בקרב". אבל, לאחר מיתתו של משה רבינו שלח להם מלאך, וזה שאמר הכתוב (יהושע ה: יג-יד) "ויהי בהיות יהושע ביריחו וישא עיניו וירא והנה איש עומד לנגדו וחרבו שלופה בידו ויאמר לו הלנו אתה אם לצרנו, ויאמר לא כי אני שר צבא ה' עתה באתי".

ועדיין, מידי דוחק לא יצאנו, שכן קשה להניח שפרשה המדברת על "לשמרך בדרך" (כג: כ), מתפרשת על אירועים שהתרחשו בארץ.

שיטתו של הרמב"ן עצמו היא "על דרך האמת" (על פי הקבלה), ולפי פירושו ה' בעצמו ילך עם בני ישראל, וכוונת הביטוי "מלאך" איננה לשלול את התגלות ה' עצמו, אלא לאופן מסויים של התגלות ה'.

ממלאך ל"ושכנתי בתוכם"

שיטת רש"י במיקום פרשיות המשכן

כדי שנוכל לדון בצורה יסודית בשאלות ששאלנו, עלינו להציג כאן את אחת השאלות המרכזיות והמפורסמות בנוגע לחלק השני של ספר שמות.

כזכור, בפרק כ"ה, מייד לאחר פרשת משפטים ובצמוד אליה, מתחילה התורה לעסוק בענייני המשכן. אולם, רש"י טוען כי ה' לא ציווה את משה רבנו על הקמת המשכן ביחד עם פרשת משפטים, בעלייתו הראשונה להר לפני חטא העגל, אלא אחרי החטא, לאחר ירידתו מן ההר למחרת יום הכפורים.

21. רש"י על הפסוק "ויתן אל משה ככלותו לדבר אתו

בהר סיני שני לוחות העדות" (שמות ל"א יח):

"ויתן אל משה" וגו'. אין מוקדם ומאוחר בתורה: מעשה העגל קודם לציווי מלאכת המשכן ימים רבים היה, שהרי ב"י בתמוז נשתברו הלוחות, וביום הכפורים נתרצה הקב"ה לישראל, ולמחרת התחילו בנדבת המשכן והוקם באחד בניסן. "לדבר אתו" - החוקים והמשפטים שב"ואלה המשפטים".

כלומר, לדעת רש"י הציווי על המשכן מאוחר לחטא העגל, ומסתבר שהוא אף תוצאה שלו, ואם כן על פי שיטה זו הסדר של חלקו השני של ספר שמות אינו כרונולוגי, ופרשות תרומה ותצווה לא נאמרו בסדר

צריך להיזהר, מהו ההבדל בין שליחת מלאך ובין עליית ה' בעצמו בקרב ישראל?

יתר על כן: הבטחת המלאך נראית בשמות ל"ב וְלִיג כמסקנה טרגית של חטא העגל, ועל כן העם מתאבל בשמיעת הדברים - "וישמע העם את הדבר הרע הזה ויתאבלו" (לג: ד), אך כבר לפני חטא העגל, בפרק כ"ג בפרשתנו, נאמר שמלאך יישלח להביאם אל הארץ!:

נסקור בקצרה את דברי המפרשים על הבעיות שהעלינו: א. ראב"ע פירש כך את פרשיית שליחת המלאך שלאחר חטא העגל.

17. ראב"ע (שמות ל"ג ב):

"ושלחתי לפניך מלאך" - לעזרך, ולא אמר "המלאך" הנודע כי השם בקרבנו"

כלומר, מדובר במלאך אחר מהמלאך עליו הובטח ישראל לפני חטא העגל: הראשון - שמו כשם ה', והוא אכן אינו נושא פשע; השני, עליו דובר לאחר חטא העגל, נשלח לשם עזרה לישראל - שם ה' איננו בקרבנו, ועל כן הוא לא יסכן את העם במידה והם יחטאו.

18. באופן קרוב מפרש הנצי"ב (העמק דבר ל"ג ב):

"ושלחתי לפניך מלאך". היינו מלאך מיוחד לראות צרכי ישראל. אבל אינו באופן שכתוב בפרשת משפטים "הנה אנכי שולח מלאך לפניך" (כג: כ). דשם הכוונה דה' הולך לפניהם ומלאך עמו, ואם כן הי' אסור לבקש מהמלאך מאומה כ"א לה'. וזה הי' קשה בעיני העם. על כן אמר ה' שיהא המלאך מיוחד באופן שלא יהא השכינה עמו.

כלומר, לפי דעת הנצי"ב לאחר חטא העגל מדובר במלאך סתם, ואילו בפרשת משפטים מדובר על מלאך ההולך עם ה'. כלומר, בפרשת משפטים ההנחה היא שה' הולך עם העם, כלומר שוכן בתוך המחנה, אלא ששם מדובר על מלאך מסייע לפני המחנה. אולם, קשה להבין לפי פירושו את דברי הפסוק "כי שמי בקרבנו", ובעיה נוספת לפירושו היא שדבריו אינם מפורשים בכתוב.

19. רש"י מפרש באופן מפתיע (שמות כ"ג ב):

"הנה אנכי שולח מלאך" - כאן נתבשרו שעתידין לחטוא ושכינה אומרת להם (שמות לג: ג) כי לא אעלה בקרבך.

כלומר, לפי רש"י מדובר באותו המלאך, ואם כך יש להעדיף את הפרשה שבחטא העגל כפרשה המרכזית. המסקנה שלו היא שהמלאך עליו מדובר בפרשת משפטים הוא תוצאה של החטא, והכתוב מקדים כאן את המאוחר.

על שיטתו של רש"י קשה, שאין רמז בכתוב שהדברים נאמרים רק לגבי מצב של דיעבד, בו העם חטא, ומדוע שיצווה כאן ה' על מה שעוד לא התרחש?

(שמות כ"ד ה), ואילו במשכן היה אפשר להקריב גם חטאות ואשמות, להקטיר קטורת ולרצות לפני ה', וזה עיקר החידוש בו.

באופן דומה מסביר הספורנו את פרשת מזבח האדמה בפרשת יתרו.

24. הספורנו:

קודם לחטא העגל, תיכף אחר מתן תורה, לא היו ישראל צריכים לכל אלה למען השרות שכינתו בתוכם, ולא נצטוו על עשיית משכן וכליו וכוהניו ומשרתיו, ולא על שום קרבן לחובת צבור או יחיד כלל, זולתי אחר מעשה העגל, כאומרו יתברך "כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים ביום הוציא אותם מארץ מצרים על דברי עולה וזבח" (ירמיה ז כב), אבל הודיעם אז תיכף שאינם צריכים לכל אלה ולשום אמצעי להשרות שכינתו בתוכם, ולא התחייבו לשום זבח ולא משכן וכלי. ואמר שאם יתנדבו עולות ושלמים, יספיק מזבח אדמה, ואמר "בכל המקום אשר אזכיר את שמי", והוא כל מקום שיקרא באמת בית אלהים, כעניין בתי מדרשות וזולתם, "אבוא אליך וברכתיך". וכל אלה באו תיכף אחר מתן תורה... ולא הגיד דבר ממצות משכן וכליו ועבודותיו ומשרתיו כלל, אבל בנה מזבח והקריבו הבכורות עולות ושלמים בלבד, ועליהם כרת הברית... אמנם אחר חטאם בעגל, גם כי בתפלת משה בחירו נעתר לשאת חטאתם ולהשרות שכינתו בתוכם, על כל זאת אמר "ועשו לי מקדש וכו'" ולא באופן אחר כי לא השיבה כלל אל מדריגת מעלתם שהיו בה קודם.

נמצאנו למדים כי הספורנו רואה במשכן – ומן הסתם בבית המקדש – אמצעי פולחני המתחייב מהרמה הרוחנית הירודה של עם ישראל, שהתגלתה במעשה העגל. המצב האידאלי היה לעבוד את ה' בכל מקום ובלי בניינים וכלים מפוארים שתפקידם להרשים את העם

שיטת רש"י, ספורנו, והמדרישים נתמכת משאלותינו לעיל. ראינו, שבכל המהלך של יציאת מצרים עד עלייתו של משה לקבל את הלוחות (סוף פרק כד) לא נאמר דבר וחצי דבר על כך שעתיד להיבנות משכן, ואף מצינו סתירות לרעיון המשכן. ואכן, לדעת רש"י המשכן הוא רעיון מאוחר ותוצאה של חטא; לכתחילה לא היה לו תפקיד ולא היה בו צורך. מסתבר שלדעת רש"י הכוונה הראשונית הייתה שה' ינהיג את העם ללא מקום בו ניתן יהיה לעבדו, ורק בעקבות חטא העגל ציווה ה' את משה על המשכן.

אלא, שלשיטת רש"י קשה להבין מדוע הפרשות כתובות בסדר כפי שהוא לפנינו, כאשר הציווי על המשכן קודם לחטא העגל, ואין בתורה שום רמז לכך שחטא העגל קדם כרונולוגית ורעיונית לבניין המשכן. אמנם שיטת

הופעתן בתורה, לאחר פרשת משפטים, אלא בפרשת כי תשא, לאחר חטא העגל.

לפירושו של רש"י קשה להבין את הפסוקים "אשר אתה מְרַאֶה בהר" (כה:מ) או "אשר הִרְאִיתָ בהר" (כו:ל) המופיעים בציווי על המשכן, שהרי משה לא הצטווה על בניית המשכן בהיותו על ההר, אלא אם נניח שהייתה עליה נוספת של משה שאינה מפורשת.

בדרך כלל מסבירים את שיטת רש"י בהקשר אידיאולוגי: התפיסה של המשכן היא דיעבדית, כמקום תפילה וכפרה, צורך שהתברר בעיקר בחטא העגל; יתר על כן - הצורך במקום, בחוויה מוחשית, גם הוא התברר בחטא העגל, ובמשכן נמצא לו ערוץ ביטוי לגיטימי.

22. נחומא פקודי ו':

"אלה פקודי המשכן משכן העדות" (שמות לח:כא). עדות לכל באי העולם שנמחל להם על מעשה העגל. למה הדבר דומה? למלך שנשא אישה והיה מחבבה. כעס עליה והלך לו; היו שכנותיה אומרות "שוב בעליך אינו חוזר לך". לימים בא, ונכנס עמד בפלטרין ואכל ושתה עמה, ועדיין שכנותיה לא היו מאמינות שנתרצה לה, ומתוך כך ראו ריח בשמים עולה מן הבית ידעו הכל שנתרצה לה. כך הקב"ה, חבב את ישראל ונתן להם את התורה וקרא אותם "ממלכת כהנים וגוי קדוש" (יט:ו). לאחר ארבעים יום סרחו; אמרו הגוים "שוב אינו חוזר עליהם". עמד משה ובקש רחמים ואמר לו "סלחתי כדבריך" (במדבר יד:כ) אמר משה "מי מודיע לאומות?" אמר ליה "ועשו לי מקדש" (כה:ח). כיון שראו אומות העולם הריח של קטורת מתמר ועולה מתוך המשכן, ידעו שנתרצה להם הקב"ה.

23. חז"ל גם אמרו דברים מפורשים יותר (שם י"א):

ואימתי נאמר לו למשה לעשות את המשכן? ביום הכפורים. לפי שעלה משה להר ג' פעמים ועשה שם מאה ועשרים יום, משה בסיוון שעלה לשם עד יום הכפורים שהוא עשרה בתשרי. ואותו היום נאמר "וינחם ה'" (שמות לב:יד) על מעשה העגל, אותו היום אמר לו "סלחתי כדבריך" (במדבר יד:כ) ואותו היום נאמר לו "ועשו לי מקדש" (שמות כה:ח) ובו ביום אמר לו "וסלחת לעווננו ולחטאתנו ונחלתנו" (שם לד:ט) - היום הזה תנחילנו סליחה לדורות; ובו ביום אמר לו הקב"ה "כי ביום הזה יכפר עליכם" (ויקרא טז:ל) ועשו את המשכן בחדווה ובשמחה.

במדרש זה נתפס המשכן כמקום שבו אפשרות הסליחה ניתנת לדורות, ומבחינה זו הוא המשך של עקרון הסליחה שמקורו בהתגלות ה' לאחר חטא העגל ומסירת שלוש עשרה מידות. הקב"ה נותן לישראל לא רק נוסח של תפילה לבקשת סליחה על חטאיהם, אלא גם מתכונת של עבודה. ואכן, במזבח עליו הקריבו קרבנות לפני חטא העגל (לאחר מתן תורה) הקריבו עולות ושלמים בלבד

א. קבלת מצוות.
 ב. כריתת הברית - "ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלוקים" (שמות ו:ז).
 ג. התקדשות העם כתוצאה מכריתת הברית - "ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש".
 ד. גילוי שכינה לנציגי העם כתוצאה של התקדשות העם - "ויחזו את האלוקים" (כד:יא).
 לאחר השלבים הללו, כאשר העם הוא עם קדוש, הוא ראוי שה' ינהיגו ושהשכינה ששרתה על ההר ועימה כרת את הברית תמשיך עמו בדרכו, ולכן מופיע הציווי על המשכן בשעה זו.

אלא שאם מדובר בהמשך מתבקש של תהליך יציאת מצרים, ולמעשה - בתכליתו כפי שהייתה מראש, מדוע מדברת התורה בפרשתנו על הנהגת מלאך ולא על הנהגת ה', ומדוע מדברת התורה לאחר עשרת הדברות על עשיית מזבח 'בכל מקום' (פרשיית 'מזבח אדמה') ולא על המזבח של המשכן? שאלות אלו קשות מאוד על הרמב"ן, ועל כן הוא מוציא פסוקים אלו מפשוטם:
 בעניין המלאך הוא מציע שתי אפשרויות, האחת היא כרש"י בעניין זה, והיא שהפרשה אמורה כלפי העתיד וכתוצאה של העונש בחטא העגל. השנייה היא שכוונת התורה "במלאך" היא לאופן מסויים של התגלות ה', ולא לכך שמלאך ינהיג את העם במקום ה'.

26. בעניין מזבח האדמה הוא מפרש כך (רמב"ן על שמות כ כא-כג):

"מזבח אדמה תעשה לי..." ועל דעת רבותינו (במכילתא כאן) במזבחות שהם הנעשים במשכן ובמקדש הזכיר מצות המזבחות באדמה ובאבנים, לאמר שיעשו גם כן המזבחות לשם לבדו. ושם יזבחו העולות והשלמים, ולא לשדים על פני השדה, ובכל המקום אשר יזכירו את שמו יבא בכבודו עליהן לשכן שכינתו בתוכם ולברך אותם...

וטעם "ואם" ("ואם מזבח אבנים תעשה לי") - במצות חובה, לומר אם יגיע הזמן שתזכו לרשת הארץ ולבנות לי מזבח אבנים בבית הבחירה, השמר שלא תבנה אתהן גזית, שתחשוב לעשות כן למעלת הבניין. ודעת ר"א שהמצווה על מזבח הברית שבסדר ואלה המשפטים (להלן כד:ד).

הרמב"ן מודע לקושי בדברי חז"ל המפרשים שמדובר במזבח שבמשכן ובמקדש, שהרי בפשט הכתוב מדובר על מזבח רשות, והרי מזבח העולה במשכן חובה הוא! אף על פי כן, הרמב"ן נדחק כדברי חז"ל, או שהוא מקבל את פירושו של ראב"ע, על פיו הכתוב מתכוון למזבח הברית שבפרק כ"ד.

רש"י בכל התורה היא שאין מוקדם ומאוחר, דהיינו סדר הכתובים אינו בהכרח כרונולוגי, וכך הוא אומר גם כאן, אך כאן אין מדובר בפרשייה בודדת או בסטייה שאפשר לתת לה הסבר נקודתי, אלא בהיפוך הסדר של חצי חומש שמות.

שיטת הרמב"ן במיקום פרשיות המשכן

הרמב"ן, שחולק על רש"י גם בשאלה המתודולוגית וסובר כי יש מוקדם ומאוחר בתורה, כלומר סדר הכתובים מבטא גם סדר כרונולוגי, מציע הבנה אחרת למהלך העניינים.

25. רמב"ן על שמות כ"ה א:

כאשר דבר השם עם ישראל פנים בפנים עשרת הדברות, וצווה אותם על ידי משה קצת מצוות שהן כמו אבות למצוותיה של תורה, כאשר הנהיגו רבותינו עם הגרים שבאים להתייחד, וישראל קבלו עליהם לעשות כל מה שיצום על ידו של משה, וכרת עמהם ברית על כל זה; מעתה, הנה הם לו לעם והוא להם לאלוקים, כאשר התנה עמהם מתחלה "ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה" (לעיל יט:ה), ואמר "ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש" (שם ו). והנה, הם קדושים ראויים שיהיה בהם מקדש להשרות שכינתו ביניהם, ולכן צווה תחלה על דבר המשכן שיהיה לו בית בתוכם מקודש לשמו, ושם ידבר עם משה ויצווה את בני ישראל. והנה עקר החפץ במשכן הוא מקום מנוחת השכינה שהוא הארון, כמו שאמר ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת (כה:כב)..

וסוד המשכן הוא שיהיה הכבוד אשר שכן על הר סיני שוכן עליו בנסתר. וכמו שנאמר שם "וישכון כבוד ה' על הר סיני" (כד:טז) וכתוב "הן הראנו ה' אלוקינו את כבודו ואת גדלו" (דברים ה:כא), כן כתוב במשכן "וכבוד ה' מלא את המשכן" (להלן מ:לד), והזכיר במשכן שני פעמים "וכבוד ה' מלא את המשכן", כנגד "את כבודו ואת גדלו". והיה במשכן תמיד עם ישראל הכבוד שנראה להם בהר סיני, ובבא משה היה אליו הדבור אשר נדבר לו בהר סיני, וכמו שאמר במתן תורה "מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ועל הארץ הראך את אשו הגדולה" (דברים ד:לו), כך במשכן כתיב "וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפרת מבין שני הכרובים" (במדבר ז:פט) ונכפל "וידבר אליו" להגיד מה שאמרו בקבלה שהיה הקול בא מן השמים אל משה מעל הכפרת ומשם מדבר עמו...

לדעת הרמב"ן, הקב"ה מצווה על המשכן רק בשלב בו מערכת היחסים בין ישראל לה' מתוקנת, כך שהעם ראוי שתשרה שכינה בתוכו. מדבריו עולה כי הכוונה להקים משכן הייתה קיימת תמיד, אך לא ניתן היה להורות על המשכן לפני השלבים הבאים:

עיון מדוקדק יותר יגלה כי יש כאן מבנה כיאסטי:
 א₁ פניית ה' למשה בהצעה לעם לבוא בברית על ידי
 שמיעה בקול ה' (יט:ז) וקבלת ההצעה (ח').
 ב₁ הודעת ה' כי הוא עתיד להתגלות על מנת שהעם
 יאמין בנבואת משה (ט') והכנות להתגלות (י-ט"ז).
 ג₁ התגלות ה' ועשרת הדברות (יט:יח-כ:יח).
 ב₂ קריאה למשה להר, מסירת פרשיית 'מזבח האדמה'
 ומצוות פרשת משפטים למשה בלבד (כ:יט-כג:יט).
 'הבטחת המלאך' הראשונה (כג:כ-לג).
 א₂ ירידת משה מן ההר ומסירת דברי ה' לעם (כד:א-ג).
 כתיבת ספר הברית ומעמד הברית, הכולל הסכמה
 מחודשת של העם (די-י"ב).

מסגרת המבנה עוסקת בברית - תחילה בהצעה של
 הברית, ולבסוף במעשה הברית עצמו - והחלק הפנימי
 הוא ההתגלות והציווי עצמו. עשרת הדברות נמצאות
 במרכז המבנה, משום שהן כוללות גם את רעיון
 ההתגלות וגם את עיקרי הברית. בנוסף לכך, יש יחס
 קבוע בין החלק הראשון של המבנה (א₁ וְב₁) לבין חלקו
 השני (ב₂ וְא₂) - החלק הראשון הוא הכנה והחלק השני
 הוא ביצוע:

בחלק הראשון ה' מציע לעם לבוא בברית על ידי
 התחייבות לשמוע בקולו, והעם נענה לכך ללא ידיעת
 תוכן הציוויים (א₁). בחלק השני העם בא בברית מתוך
 הסכמה, לאחר שהוא שומע את האמור בספר הברית
 מפי משה (א₂). בחלק הראשון מטרת ההתגלות היא
 אימות נבואת משה רבינו (ב₁), ובכך היא מכשירה את
 הקרקע לחלק השני, בו יקבל משה את תוכן הברית
 (מצוות ומשפטים) לבדו על ההר, לאחר שהעם כבר
 יאמין בו (ב₂).

לכאורה, יש כאן מבנה מושלם מכל הבחינות, אבל לא
 היא, כפי שנוכל ללמוד מספר דברים.

גם בספר דברים נכרתת ברית (כח:טז-יט, כט:א-ל:כ),
 והמרכיבים המצויים בשמות מצויים גם בדברים (למעט
 ההתגלות, שכן הברית בדברים מסתמכת על ההתגלות
 בשמות [עיין דברים ד:לג]), אך נוסף שם מרכיב מהותי
 החסר בשמות: ברכות וקללות. מלבד עצם ההתחייבות,
 ברית צריכה לכלול גם את התוצאות של עמידה ושל אי
 עמידה בתנאי הברית. כאמור, מרכיב זה חסר בשמות
 'פרשת המלאך', שהיא כמובן הבטחה להטבה לעם,
 אינה באה כתוצאה של הברית או כהבטחה המותנית
 בקיומה), כלומר מרכיב השכר והעונש, המהותי כל כך
 לכל ברית, והנמצא גם בבריתות האחרות בתורה, נעדר.
 נסכם את שתי הנקודות האחרונות: מצאנו שמבחינת
 התפתחות הרעיון הדתי ביציאת מצרים, חסרה חוליה
 מהותית המקשרת לציווי על בניין המשכן. עוד מצאנו,
 שגם מבחינת מעמד מתן תורה וכריתת הברית בסיני,

הרמב"ן מקבל פירושים דחוקים אלו שכן אילולא כן
 יקשה על שיטתו: היתר לבנות מזבח בכל מקום לא עולה
 בקנה אחד עם אידיאת המשכן, ואם המשכן היה מתוכנן
 כהמשך של יציאת מצרים וכהגשמת תכליתה - הכתוב
 לא היה צריך להתיר בניית מזבחות בכל מקום.

אם כן, בשני העניינים - פרשיית המלאך ופרשיית 'מזבח
 האדמה' - הרמב"ן נדחק בפירושו על מנת שהכתוב לא
 יסתור את שיטתו שהמשכן הוא המשך ישיר ועקבי
 מבחינה רעיונית ליציאת מצרים ו'לתוכנית הדתית' שלה.

סכום ביניים וכיוונים לפתרון

הצגנו את שיטות רש"י והרמב"ן וראינו את המעלות
 והחסרונות שבכל שיטה. לדעת הרב תמיר גרנות, דרכו
 העקרונית של הרמב"ן עדיפה, בשל סדר הכתובים
 וההגיון ההתפתחותי שלהם. אולם, הקפיצה מפרשת
 משפטים, בה נעדרת האידיאה של השראת שכונה, אל
 פרשת תרומה, בה מופיע המשכן כמובן מאליו - תמוהה
 וקשה. כיצד ניתן לגשר על הפער הרעיוני שבין פרשיות
 יתרו ומשפטים, המניחות שה' מתגלה בסיני ולאחר מכן
 הוא רק משגיח על העם או מברך אותו מרחוק, אבל לא
 נוכח בתוך העם, לבין פרשת תרומה, שתכליתה העיקרית
 היא השראת השכינה בעם? נראה שעלינו לחפש איזו
 חוליה חסרה, שמציאתה תיתן לנו את הפתרון
 לשאלותינו.

כדי לפתור את הבעיה, מעלה הרב תמיר גרנות סוגיה
 נוספת: מתוך העיון בסדר הכתובים של פרשיות יתרו
 ומשפטים, דהיינו - מעמד מתן תורה, מסירת המצוות
 וכריתת הברית, עולה בעיה משמעותית שאיננה קשורה
 לעניין המשכן, אלא למבנה הפנימי של הברית.

באופן כללי, סדר העניינים של פרשיות יתרו ומשפטים
 הוא כך:

- פניית ה' למשה בהצעה לעם לבוא בברית על ידי
 שמיעה בקול ה' (יט:ז).
- קבלת ההצעה (ח').
- הודעת ה' כי הוא עתיד להתגלות על מנת שהעם
 יאמין בנבואת משה (ט').
- ההכנות להתגלות (י-ט"ז).
- התגלות ה' ועשרת הדברות (יט:יח-כ:יח).
- קריאה למשה להר, מסירת פרשיית 'מזבח האדמה'
 ומצוות פרשת משפטים למשה בלבד (כ:יט-כג:יט).
- 'הבטחת המלאך' הראשונה (כג:כ-לג).
- ירידת משה מן ההר ומסירת דברי ה' לעם (כד:א-ג).
- כתיבת ספר הברית ומעמד הברית, הכולל הסכמה
 מחודשת של העם (די-י"ב).

בדרך, בינתיים, ולא רק כשיגיעו לארץ, אם יבנו לו משכן.

אם נסכם את הדברים תתקבל התמונה הבאה :

עבודת ה' במובנה הבסיסי אינה מחייבת שה' ישכון בעם. המודל המטאפיסי המוצע עד לפרקי הברית בשמות כד, הוא שה' נמצא במעונו בשמים, והוא מתגלה כשיש בכך צורך בארץ, או מנהיג אותנו על ידי שליח – מלאך. זה בדיוק מה שנאמר בפרשת מזבח אדמה (שמות כ') ובפרשת המלאך (שמות כ"ג).

עבודת אלוקים יכולה להיות מכוונת לשמים. זו עבודתו הדתית של כל עם, לא רק של ישראל. אלא שיציאת מצרים כוללת גם את רעיון הברית. משמעותו: ה' יהיה מלכנו: "אני ה' אלוקיכם", "אנכי ה' אלוקיך" כלומר: לכל עם יש מלך בשר ודם משלו, ואצלנו: "ה' מלככם" (דברי שמואל: שמואל א, ח). ברגע שהעם בא בברית ומקבל על עצמו: "נעשה ונשמע", יש בכך קבלה והזמנה של ה' למלוך בתוכנו. לכן, מיד אחרי טקס הברית ה' מבטיח שאם אכן הברית תקום, הוא יכול לשכון בתוכנו, בארץ.

בינתיים, אין בידי העם לקיים את הברית במלואה, שהרי אינם בארץ, ולכן אומר ה' למשה: "וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹכְכֶם", כלומר: די בכניסה לברית כדי שה' יסכים להשרות שכנתו בתוכנו.

כמובן, הפרתה על דרך השלילה תביא לביטול הברית. אך ביטול הברית אינו בהכרח ביטול כל יחס. ה' אינו מלכנו בפועל, הוא מנהיגנו בריחוק, על ידי מלאך. הוא לא שוכן בתוכנו, אך אנו עובדים אותו. האפשרות שתקיים זיקה לא אידיאלית בין עם ישראל לקב"ה, שלא לפי חזון הברית כאשר היא מופרת, קיימת כל הזמן.

לכן, למרות שהאידיאל המבוקש הוא קיום הברית והקמת המשכן, יש חשיבות רבה גם למודל הדתי הבסיסי יותר, המבטא על ידי הפסוק "בְּכֹל הַמְּקוֹם אֲשֶׁר אֶזְכֹּר אֶת שְׁמִי אֶבְרָא אֱלֹהֵי וַיְבָרְכֵתִי" (שמות כ:כ), וקשר בהנהגה של העם על ידי שליח: מלאך. זו הסיבה שלאחר חטא העגל אומר ה' שישלח מלאך, ולא שיבטל כל זיקה ויחס. הנהגת המלאך היא ההנהגה הבסיסית, מעין חוזה ללא נישואים, ללא קירבה; היא עלתה בראשית הדרך, וה' חוזר אליה לאחר החטא.

מבחינה היסטורית ורעיונית קודמת אם כן הברית וגולת הכותרת שלה: "וְנָתַתִּי מִשְׁכְּנִי בְּתוֹכְכֶם" (ויקרא כו:יא), לציווי על המשכן: "וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ" (שמות כה:ח), והיא נותנת לציווי על המשכן את הבסיס המטאפיסי והמשפטי שלו.

חסרה חוליה מהותית - השכר והעונש, כלומר תוצאות הברית.

לדעת הרב תמיר גרנות, יש לשבח את פרקים כה-כו של ויקרא מיד אחרי פרק כד (הברית) של שמות, ולפני הציווי על המשכן. עי"כ באה על פתרונה שאלת החוליה החסרה של השכר והעונש, וכן ניתן להציע פתרון לשאלת המשכן בה אנו עוסקים.

על שמירת הברית מבטיח ה' לעם ישראל מיני טובין, כמו: פרנסה טובה, בטחון ושלוש. אבל עיקר ההבטחה האלוקית בעקבות הברית טמונה בפסוקים האלה.

27. ויקרא כ"ו:

(יא) וְנָתַתִּי מִשְׁכְּנִי בְּתוֹכְכֶם וְלֹא תִגְעַל נַפְשִׁי אֶתְכֶם:

(יב) וְהִתְהַלַּכְתִּי בְּתוֹכְכֶם וְהִיִּיתִי לְכֶם לְאֱלֹהִים וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי לְעָם:

יש כאן שתי הבטחות:

1. השראת שכינת ה' בתוכנו, בעם ובארץ.
2. ה' יהיה אלוקינו (ינהיג אותנו, יהיה הריבון שלנו) ואנו נהיה עמו.

בעוד ההבטחה השנייה עומדת בבסיס יציאת מצרים: "וְלִקְחֹתִי אֶתְכֶם לִי לְעָם וְהִיִּיתִי לְכֶם לְאֱלֹהִים" (שמות ו,ז); הרי הראשונה, כאמור, אין לה זכר בספר שמות עד הציווי על המשכן. אמנם, יש קשר בין ההבטחות שהרי השופט והמנהיג עושה זאת מתוך עמו. רק אם ה' יושב בתוכנו הוא מנהיגנו באופן ישיר. זו גם משמעות הטענה של ה' בעגל: "כִּי לֹא אֶעֱלֶה בְּקִרְבְּךָ כִּי עִם קִשָּׁה עֵרְפָּה אֶתָּה פֶּן אֶקְלָד בְּדָרְדָּךְ" (שמות לג:ג). אם ה' בתוכנו הוא גם מנהיג ושופט מיד, וזה יכול להיות גם לגרועותא, אם העם חוטא.

אם נסביר שפסוקים אלה בפרשת בחוקותי נאמרו למשה בהר סיני, לפני בניין המשכן, הרי שיש כאן אמירה מפורשת: אם תלכו בחוקותיי ותשמרו את הברית אני אשכון בתוכם.

הבטחת השראת השכינה אינה תנאי לברית, ואינה בבסיסה אלא היא תוצאה שלה ואפשר לומר גם: גולת הכותרת שלה. אך מבחינת סדר הדברים הרי היא כמו ההבטחה לשלום או פרנסה: זו אינה מסגרת היחסים בין קוב"ה וישראל עמו, אלא התוצאה שלהם. הבטחתו של הקב"ה כאן שישרה שכינתו בתוכנו, מניחה את היסוד לרעיון שה' אינו בשמים והוא מתגלה מידי פעם בארץ אלא הוא יכול לשכון בארץ ממש - "משכני בתוכם". זהו הבסיס המבוקש לרעיון המשכן. הציווי על המשכן סוגר את הפער בין ההבטחה על הברית שיכולה בצורתה להתממש רק בארץ, לבין המציאות של ישראל במדבר, מתחת להר סיני: ה' מבטיח שהוא ישכון בתוך העם גם